

Бичкүдүг школд орулхд ягъдж белдхмб

Эн джилә сентябрин нег шинәс авн 1958-59 сургъулин джил эклхмн. Эн өдрлә мана Төрски орн-нутгин цуг школмудин негдгч класст, долан на-ста күүкд номин эк авхар байртагъ-лар ирхмн. Тер бички күүкдиг сургъх багширнь цань уга оньган өгч күлә-джәцхәнә. Эдниг байртагъар тосдж авхд оданас авн белдврин кәдлмш багшир кех зөвтә.

Амаран бичкүд нанд ирнә? Ямр кевар теднүр өөрәддж болхв? Тедниг сургъуль сурхднь ягъдж оньгинь өгүлхмб? Күүкдән школд орхднь эк-эцкирнь ямаран белдвр кехмб? Цуг ир сурвмуд багшин зүрк-уха эзнә.

Школд эклдж орх күүкдин то авхар йовхнь, зәрм эк-эцкирнь, байр-тагъар күүкдән школд белддәцхәнә. Болв зәрм экирнь күүкдтән ингдж келснь соньсгднә: «Багшнь гарган авх!» Ним үгмүд бичкүдиг школд болн багшд дурго болгъад, эднд хоо-ма седкл орулад, сургъульд итклинь багълна.

Багшир болхла, школд ирсн бички сургъульчирин дисциплиниг өдр ир-вәс өөдлүлхин төлә зүткцхәнә. Эн сургъмджин кәдлмш багширт эрки төрн болдж гарна.

Өөрджән бичкүдиг школд орхасн болн гертән дигтә-тагта болн соньсвр-та бәәхднь эк-эцкирнь дасхад бәәсн болхла, тер сургъульч школд өгчәх сургъмджин дамшлт шулугъар ч ө д ж л д ж а в ч. уро-кд умшдг өгсн бички келвмүдиг эврәннь үгәр келдж чадна, үзүлсн зургиг болн багшин келсн тоотиг дав-тдж келхднь эднд амр болна.

Тегәд бичкүдт зуртта дегтрмүд умшдг өгәд бәәхлә сургъульч цаара-нднь төлджд ик туста болна. Бичк-дүд тер дегтрмүдин зургар эврән умшдг болцхана. Радиогъар дамджу-лад «Бичкүдин соньсхвр» сонь-схад, дуулдж өгәд, бички шүлгүд че-еджәр дасхад, ахр болн ут туульс келдж өгәд бәәхлә, эднә төлджлтднь бас сән болна.

Гертән ним сургъмджта бичкүд школд ирхлә, багширт ик байр. Ним сургъульчир чиги цевр-цеерәр бийән бәрсн деерән-багшириннь ямаран чиги за-авриг шунмгъагъар күцәхдән оньдин әдү белн.

Шин ирсн көвүд-күүкд дунд түрүн өдрәсн авн школдан, класстан альвл-днь бас харгъна. Ним йовдлмуд онц өрк-бүлмүд үрдүдтән сургъмдж тату-гъар өгснә учр. Öрк-бүл дотр өсдж бәәх үрдән кезә болв чиги токтун, соньсхврта болгъхиг эрки төр гидж эк-эцкир ухалх зөвтә.

Тегәд чиги эн сургъульчирт эрдм-сургъуль ик зовлнътагъар дасхгдсн деерән школин диг-дарана сургъмдж уданар тодлгднә.

Бичкүдиг ухан орснаснь авн, бий-синнь чидләр күч-көлснд дурлулад, эврәннь ор ясхд, гер сәвүрхд, тәрән-темснә кәдлмшт дөнъ-нөкд болгъдг дасххмн. Эдниг кедг дасвр бийсдән авхла, цаарандан кех кәдлшиннь дур икдүләд сургъуль шилтдж дасхднь ик чинртә.

Сургъульчирт урокднь медрл өгх, тер медрләр герин даалгъвр күцәх, бийсиннь цогц амрах, гертән эк-эцк-

иртән дөнъ болх цаг, школин програм-мар хәләгдсн бәәнә. Школин әе программар заагдсн цагиг ганцхә школин багшир биш, эк-эцкир бас сәәнәр өлзлад, үрдтән туста эрки төр гидж медр кергтә.

Бичкүдиг школд ирхәс урд, эднд заавр өгәд, медрл авхд амр болдгар ним үзмр дөнъдл (наглядн пособий) гарар белддж келмн. Улгүрлхд, негд-гч класст экләд дасджах сургъульчир шулун тоолдг медрл дасхднь теднд хөрн (арвадар хойр баглад) мод бел-лдж өгхмн. Тер моддиг геешгогъар бички кенчр тунъгърцг кедж өгхмн.

Хустгин хойр коробкиг цаасар зу-стдж наагъад, хәәриг кедж өгхлә йир-ик туста. Зусиг чансн бодницгар чиги кедж болджана. Тегәд хустгин хойр коробкин орчд хойр хората яршг бол-на. Хойр хаджуднь, яршг секдг бүч бас кегдхмн.

Эн коробкин нег хораднь эрдни-шишән эк, хойрдгчднь — цаасар хә-әчләд кесн деншгүд хадгълхмн.

Цаасн деншгүдиг ингдж кехмн: үүрмг мөнъгиг тоота хаджугъарнь деешән кедж оркад, деернь цагъан цаас тәвчкәд, алюминий ухрар илвр-дә бәәтл, цааснд мөнъгнә эрәннь бар-лгдәд гарч ирнә. Тер деншгүдин дүр-сиг, хату цааснд наагъад, терүнә дүнъгәр хәәчлхмн. Эинь арифметикд кергтә үзмр нөкцл болна. Эн мөнъгнә дүрсәр сургъульчир то-әвин чинриг амрар кедж чадхмн. Бичкүдиг школд орснас авн, авчах дамшлтинь чеед-днь батлхин кергт, теднд школд, гер-тн болн альд йовдг болв чиги сургъ-мджин үг келәд, медүләд бәәхмн.

Школд шин ирсн сургъульчирт үз-гүдән (перо) арчдг дассхмн. Тер төләд дөрвдждн кенчр дөрв давхрлад, бе-кин шилин дүнъгәр төргрләд хәәчл-хлә, үзг арчд ик туста.

Негдгч классин сургъульчирт яма-ран дегтр кергтәгъинь багшас сурдж авад, эртәснь эк-эцкирнь белдх зөвтә. Эн хулддж авсн дегтрмүдинь цеврәр бәрәд, цагъан цаасар гадрлад, энү-нлән таньдулад бәәхмн.

Бичкүдиг школд болн багштн дурлулдж, сургъулян сәәнәр дасдг болгъхн төләд, эднд өрүн болгн дегтрән бийснь сумкдан дүрдж авдг дасхад, эк-эцкирнь эдниг: школдан оч бәәнәч, терүгән бичә март гидж заагъад, школасн аашсн цагтн тосдж авчах кергтә. Тер цагт школ, багш, сургъуль гисн үгмүд эднә дурта үг-мүд болдгн лавта.

Зург зурдг альбом-йирин карандаш, ручк, олн-зүсн ширтә карандашмуд, биллдг резинк болн эдниг хадгълдг пеналь, сургъульчирин сумк, дакад школд үмсдг шишлнъ школин кецтә хувц эднд авч өгхмн. Эн тоотиг бел-ләд өмнәснь диглдж авхла, бички сургъульчирт ик байр болхмн.

Эн тоот белдврин ашиг күцәлгән — школ болн эк-эцкирин ухан - седк-лин ни - негнәс иштәгъар кегдхмн. Эинь бичкүдт сургъулян дасхднь чиги ик дөнъ болна.

Эн түрүн сургъулин ишкдл — но-ман сәәнәр сурдж, коммунистическ обществен тосхлтд шунмгъагъар орл-пачир болхднь эднд ик туста.

С. БАДМ-ГАРЯЕВ.

Каспийск района, Ракушинә долан джилә школин багш.